УДК 378

Федоренко О.М.

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО-СПРЯМОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті проаналізовано основні компоненти змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування у вищому навчальному закладі та визначено методологічні основи щодо розробки дидактичних матеріалів з навчальної дисципліни іноземна мова за професійним спрямуванням.

Ключові слова: *іншомовне професійно-спрямоване спілкування, компонентний склад, зміст навчання, засоби навчання.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми підвищення якості навчання студентів вищих навчальних закладів іншомовному професійно-спрямованому спілкуванню, зумовлена процесом реформування системи вищої освіти в Україні, який диктує нову стратегію держави в галузі освітньої політики. Новітні тенденції спрямовані на підготовку сучасного фахівця, який повинен мати достатню професійну підготовку, високий рівень культури мовного фахового спілкування як рідною, так і іноземною мовою. Цим пояснюється зростання інтересу до дослідження особливостей компонентного складу змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема змісту навчання іншомовному професійно-спрямованому спілкуванню не є новою, але питання про компонентний склад змісту навчання в методичній та науковій літературі вирішується по-різному (С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, Н.П. Басай, В.П. Беспалько, О.Б. Бігич, І.Л. Бім, Н.Д. Гальскова, В.В. Краєвський, Н.В. Кринська, Б.А. Лапідус, І.Я. Лернер, І.В. Логвиненко, С.Ю. Ніколаєва, Т.М. Панова, Ю.І. Пасов, В.М. Плахотник, Л.В. Попова, Ф.М. Рабинович, В.Г. Редько, Г.В. Рогова, О.Я. Савченко, В.В. Сафонова, М.М. Скаткін, Н.К. Скляренко, О.Б. Тарнопольський, О.В. Хоменко, С.Г. Шаповаленко, С.П. Шатілов, C.J. Brumfit, J. Harmer, J. Hughes, D. Smith та ін.).

Мета статті проаналізувати основні компоненти змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування у немовному вищому навчальному закладі та визначити методологічні основи для розробки дидактичного забезпечення навчального процесу з навчальної дисципліни іноземна мова за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід як досягнення західної педагогічної думки заполонив сучасний вітчизняний освітній простір. Зазначимо, що цей підхід виступив освітньою відповіддю на актуальні потреби сучасного суспільства, особливо ринку праці Така відповідь пов'язувалась з набуттям особистістю необхідних життєвих компетенцій [1]. Оскільки формування компетенцій відбувається через зміст освіти, то для того, щоб підвищити якість професійної освіти необхідно, перш за все, переглянути його змістовну складову.

Зауважимо, що зміст освіти слід відрізняти від змісту навчання. Навчання представляє собою процесуальний компонент освіти, що включає передачу студентам та засвоєння ними знань, умінь, навичок, досвіду пізнавальної діяльності. За твердженням Ю.Г. Фокіна, зміст навчання визначається як навчальна інформація або частина змісту освіти, що вивчається на конкретному занятті [7, с. 38].

Оскільки в статті ми розглядаємо проблему компонентного складу змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування, то спочатку зазначимо, що під змістом навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування ми розуміємо обумовлені природою спілкування його складові, якими повинен оволодіти студент у процесі навчання [2, с. 28]. Саме поняття "спілкування" визначають як процес передачі і отримання ідей, інформації та повідомлень або обмін новинами та інформацією [5].

Існує пряма залежність між цілями навчання та його змістом. Зміст навчання слід розглядати як інтегративне ціле, нерозривно пов'язане з цілями навчання. Зміст навчальної дисципліни "Іноземна мова", так само як і його цілі, визначається соціальним замовленням суспільства, його потребами, рівнем розвитку в конкретний історичний період та іншими факторами. Природно, зміни в суспільстві ведуть до формулювання нових цілей освіти і навчання та, відповідно, до перегляду змісту навчальних дисциплін. Новітні дані суміжних з методикою викладання іноземних мов наук, таких як мовознавство, психологія, психолінгвістика, соціологія та ін., нові підходи до організації професійно-орієнтованого навчання в немовних вищих навчальних закладах і нові вимоги до рівня володіння іноземною мовою випускниками цих закладів, що виникли в наслідок реформування сфери вищої освіти, вимагають нового підходу до відбору змісту, а також детального розгляду компонентів змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування.

Незважаючи на значну кількість робіт, що стосуються компонентного складу змісту навчання, науковці і методисти так і не змогли прийти до єдиної точки зору з цього питання. А.В. Гусєв частково пояснює цей факт тим, що зважаючи на свою специфіку іноземна мова як навчальна дисципліна довгий час не знаходила собі місця в загальній системі змісту освіти, а в дидактиці протягом довгого часу зміст навчання іншомовному спілкуванню розглядався головним чином у зв'язку з навчальними дисциплінами, що вивчають основи наук [4]. Логічно стверджувати, що компонентний склад змісту навчання різних рівнів (наприклад, в середній школі та у вищому навчальному закладі) буде відрізнятися. Для конкретизації змісту навчання необхідно визначити передбачуваний рівень оволодіння іншомовним професійно-спрямованим спілкуванням в процесі навчання, тобто, задати планований результат, бажану мету навчання. Оскільки у світлі компетентнісного підходу головною метою є формування комунікативної компетенції майбутніх фахівців, то при визначенні компонентного складу змісту навчання слід виходити із складових комунікативної компетенції, а саме, мовної, мовленнєвої, соціокультурної, компенсаторної, навчально-пізнавальної.

Зміст навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування – це категорія, що постійно розвивається. У ній можна виділити як предметний, так і процесуальний аспекти, причому предметний аспект є первинним по відношенню до процесуального. Предметний аспект складають різноманітні знання, що залучають до процесу навчання. Процесуальний аспект – це навички та вміння використовувати придбані знання з метою усного або письмового спілкування. Зважаючи на різноманітність точок зору щодо компонентного складу змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування, вважаємо за необхідне виділити ті компоненти, що однозначно входять до його складу.

Так, **предметний аспект**, на нашу точку зору, слід розглядати як сфери спілкування, ситуацій спілкування, теми, тексти, мовні знання, країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання.

Сфери спілкування включають в себе діяльність фахівця, випускника вищого навчального закладу, в різних сферах (побутовій, діловій, суспільно-політичний, соціально-культурній). Сфера спілкування, як компонент змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування, визначає характер мовленнєвої діяльності комунікантів, роблячи вплив як на норми спілкування, так і на вибір мовних засобів. Говорячи про процес навчання іншомовному спілкуванню у вищому навчальному закладі, нас цікавить, насамперед, спілкування фахівців тієї чи іншої сфери з іноземними колегами в процесі спільної професійної діяльності, тобто в професійній сфері спілкування. Це спілкування може відбуватися в різних формах – в усній і письмовій, індивідуальній, груповій, у формі участі в переговорах, конференціях, семінарах, телефонних розмов, написання ділових листів і т.д. Але, звичайно, спілкування колег може відбуватися і в побутовій, і в соціально-культурній сферах (наприклад, планування поїздки, особисте листування, відвідування культурних заходів, тощо).

Ситуації спілкування включають мовленнєву діяльність фахівця, яка відбувається в рамках певних ситуацій. Ситуація – це екстралінгвістичні умови, в яких здійснюється мовна діяльність, динамічна система елементів, що забезпечують її виконання і володіють певними характеристиками [7, с. 38]. На думку дослідників, ситуації іншомовного спілкування являють собою широкий діапазон умов, що впливають на характер, організацію та зміст усного чи письмового висловлювання (Колшанский Г.В., 1985), що виникають, реалізуються та завершуються в просторі і в часі. Ситуації спілкування можуть бути як легко прогнозованими, так і непередбачуваними. Методичний сенс має не якась одинична ситуація, а типова. Для розробки методики навчання іншомовному спілкуванню необхідно виявити такі типові для професійного спілкування ситуації. Скласти перелік типових ситуацій спілкування можна, проаналізувавши реальні ситуації спілкування працівників тієї чи іншої сфери.

Наступним компонентом предметного аспекту є *теми.* Тематичний принцип є одним з основних принципів у методиці викладання іноземних мов. Під темою прийнято розуміти відрізок (область) реальної дійсності, відображеної в наших знаннях і коротко зафіксованої за допомогою мови. Тема має ряд властивостей, які й зумовлюють її значущість як компоненту змісту навчання іншомовному спілкуванню. До цих властивостей можна віднести: можливість організовувати і упорядковувати як лексичний матеріал відповідно до змісту спілкування, а також весь процес розвитку мовлення в змістовному плані; можливість відбирати і організовувати тексти; можливість відбирати і організовувати паралінгвістичні джерела інформації. Тому, необхідно визначити не лише перелік ситуацій спілкування, типових для тієї чи іншої професійної сфери, а й теми для навчання іншомовному професійно-спрямованому спілкуванню у вищому навчальному закладі конкретного профілю.

Тексти. Відповідно до тематики слід підбирати тексти, найважливішою характеристикою яких є автентичність. Тексти повинні являти собою зразки жанрів, які характерні для конкретної спеціальності, виходити з комунікативно-значущих ситуацій професійного спілкування. З метою розробки ефективної моделі змісту навчання іншомовному професійно-спрямованому спілкуванню, слід розглядати текст як цілісний об’єкт, що представляє собою поліфункціональне явище. Основними функціями тексту є: комунікативна, прагматична, когнітивна, епістемічна. Вони слугують основним джерелом засвоєння іншої лінгвокультури.

Досліджуючи *мовні знання*, як компонент предметного аспекту, слід звернути увагу на його термінологічну множинність. Так, в методичній літературі можна зустріти терміни "мовні знання", "мовний матеріал", "знання мовного матеріалу". У статті ми не ставимо за мету розібратися в даній термінології, будемо оперувати поняттям "мовні знання". Отже, мовні знання передбачають: знання окремих елементів системи іноземної мови, тобто, фонетичних явищ, правил словотворення, лексичних одиниць, правил їх сполучення та вживання, граматичних форм і конструкцій, службових слів, а також термінології, характерної для тієї чи іншої професії; знання різних способів висловлення думки в усній і письмовій формах.

Ще одним компонентом, котрий ми вважаємо за доцільне виділити, є *країнознавчі та лінгвокраїнознавчі знання.* Навчання іншомовному спілкуванню має бути пов’язане з вивченням сучасного життя і історії країни, тобто з оволодінням знаннями про її економічне, політичне та культурне життя, традиції і звичаї її народу. Неможливо успішно вибудувати своє іншомовне спілкування, в тому числі і в професійній сфері, не володіючи знаннями про реалії країни мовою якої здійснюється спілкування. До того ж країнознавчі знання сприяють розумінню менталітету своїх зарубіжних партнерів, та уникненню випадків, що можуть призвести до конфліктів у спілкуванні.

Наступним аспектом, що розглядається в статті є **процесуальний**. Процесуальний аспект – це навички та вміння використовувати придбані знання з метою усного або письмового спілкування. Він включає в себе мовні навички, мовні вміння, навчальні вміння.

Мовні навички (лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні). Мовні навички передбачають наявність у студентів сформованих автоматизмів використання мовного матеріалу різних рівнів в процесі усного та письмового спілкування. Мовний матеріал, відібраний для кожного етапу навчання та засвоєний в обсязі мінімуму (фонетичного, лексичного, граматичного) є необхідним для здійснення комунікації об’єктом навчання. При цьому важливу роль відіграють формули мовного спілкування. Мовні навички складають основу формування мовних умінь. Крім цього, вони служать для розвитку мовних здібностей, розширенню філологічного світогляду студентів [6, с. 75].

Мовні вміння. Мовні вміння розрізняються за видами мовленнєвої діяльності – говоріння, аудіювання, письмо, читання; деякі методисти ще окремо виділяють вміння перекладу та вміння роботи з довідковою літературою.

Н.Д. Гальскова і Н.І. Гез зазначають, що уміння використовувати іноземну мову як засіб спілкування в різних сферах і ситуаціях, мають творчий характер, оскільки умови спілкування ніколи не повторюються повністю і кожного разу людині доводиться заново підбирати необхідні мовні та паралінгвістичні засоби спілкування в різних ситуаціях. Вони являють собою результат оволодіння мовою на кожному конкретному відрізку і етапі навчання [3].

Навчальні вміння є універсальними і передбачають здійснення розумових дій, необхідних для успішного функціонування будь якої мовної комунікації, тобто самостійне використання різних прийомів пізнання, пошуку і фіксації інформації, самостійну семантизацію мовних засобів, роботу з довідковою літературою та літературою за фахом, а також здійснення самоосвіти та самоконтролю. Серед навчальних умінь виділяють уміння, пов'язані з інтелектуальними процесами; уміння, пов'язані з організацією навчальної діяльності; компенсаторні (стратегічні) вміння.

Перераховані вище компоненти змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування мають певну специфіку залежно від типу навчального закладу та етапу навчання. Особливу роль відіграє тематика, яка дозволяє визначати в рамках певних сфер і ситуацій спілкування характер мовного матеріалу, жанрові та стилістичні особливості текстів.

Висновки. Формування змісту навчання іншомовного професійно-спрямованого спілкування, має здійснюватися, спираючись на новітні наукові знання і з урахуванням міжпредметних зв'язків та сприяти різнобічному особистісному розвитку студента. Для розробки успішної програми навчання, підготовки посібника, підручника чи методичної розробки для студентів тієї чи іншої спеціальності, необхідно здійснити добір змісту навчання з урахуванням його компонентного складу, методики навчання іноземної мови, особливостей змісту фахових дисциплін. Предметний аспект матеріалу повинен бути достатньо широким і базуватись на тих темах культури мови, поведінки, які необхідні для майбутнього фахівця. Ключові теми з різних фахових дисциплін, мають стати основою добору мовленнєвих матеріалів, тобто текстів для письмового та усного мовлення за допомогою яких буде здійснюватись навчання. Тексти повинні бути типовими для дібраних тем і ситуацій, спілкування. За допомогою системи комунікативно-орієнтованих вправ та завдань, спрямованих на формування мовленнєвих умінь і навичок іншомовного професійно-спрямованого спілкування, вони мають слугувати розвитку мовних знань студентів.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: //www.ipv.org.ua/ component/ content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html. – Назва з екрану.
2. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного (Методические основы) / Вятютнев М.Н. – М.: Русск. яз., 1984. – 144 с.
3. Гальскова, Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика [Текст]: Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 336 с.
4. Гусев А.В. Основные компоненты содержания обучения немецкому языку в общеобразовательной школе [Електронний ресурс] – Режим доступу : http: //rspu.edu.ru/ university/ publish/ journal/ gusev. komponenty. obutsch. htm. – Назва з екрану.
5. Куліш І.М. Особливості професійного та наукового спілкування іноземною мовою [Електронний ресурс]. – Назва з екрану.
6. Озерова М.В. Содержание профессионально-направленного обучения иностранному языку в неязыковом вузе и его организация в учебнике (Продвинутый этап, французский язык): дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / М.В. Озерова. – Москва, 1999. – 226 с.
7. Фокин Ю.Г. Определения основных терминов дидактики высшей школы / Фокин Ю. – М.: НИИВО, 1995. – 60 с.

Fedorenko O.

THE FEATURES OF CONTENT COMPOSITION IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL COMMUNICATION

The article analyzes the main components of teaching professional foreign language communication in high schools. Methodological principles of the didactic mean of teaching professional foreign language communication are given.

Key words: *teaching professional foreign language, didactic mean, methodological principles, components of teaching.*

Стаття надійшла до редакції 20.03.13